

The Gloss and Textual Expansion as Translation Strategies. A Particular Case of French Translation: Marin Sorescu's *La liliaci*

La glose et l'extension textuelle comme stratégies de traduction. Un cas particulier de traduction en français: Marin Sorescu, *La liliaci*

Glosele și extensiunile textuale ca strategii de traducere. Un caz particular de traducere în franceză: Marin Sorescu, *La liliaci*

Oana Aurelia GENCĂRĂU

Universitatea din Oradea

CAER EA 854, Aix-Marseille Univ

E-mail: oanagen@yahoo.fr

Ștefan GENCARAU

Universitatea Babeș-Bolyai. Cluj-Napoca /

CAER EA 854, Aix-Marseille Univ

E-mail: stefan.gencarau@univ-amu.fr

Abstract:

*In the following pages we reconsider some points of view about the act of translating and its limits in the case of certain texts. Are the specialized texts untranslatable or, on the contrary, the only untranslatable texts are those containing lexical items which do not find their linguistic expression in the target language? More precisely, we are interested in a particular case of translation, and notably in strategies used by the translator who offered a French version of texts chosen from *La liliaci*.*

Résumé:

*Dans les pages suivantes nous reconsidérons quelques points de vue quant à l'acte de traduction et ses limites dans le cas de certains textes. Plusieurs questions se posent : Les textes spécialisés sont-ils intraduisibles? Les textes renfermant des lexies qui ne trouvent pas leur expression linguistique dans la langue cible sont-ils intraduisibles? Nous nous intéressons à un cas particulier de traduction, et notamment aux stratégies utilisées par le traducteur qui a proposé un recueil en français à partir des textes choisis de *La liliaci*.*

Rezumat:

*În paginile care urmează repunem în discuție puncte de vedere cu privire la actul de a traduce, la limitele acestui proces determinate de anumite tipuri de texte. Sunt textele specializate intraductibile sau sunt intraductibile cele ce includ un lexic ce nu își găsește expresie lingvistică în limba țintă? Ne ocupăm în fapt de un caz particular de traducere, în mod special de o parte din strategiile la care a apelat cel ce a oferit o antologie în franceză pornind de la texte selectate din *La liliaci*.*

Key-words: *translating, transpose, gloss, adaptation, specialized vocabulary, Courriol, La liliaci.*

Mots-clés: *traduction, transposition, glose, adaptation, lexique spécialisé, Courriol, La liliaci.*

Cuvinte-cheie: *traducere, transpoziție, glosare, adaptare, lexic specializat, Courriol, La liliaci.*

Ne oprim la un caz particular de traducere tocmai pentru consecvența soluțiilor la care s-a recurs în actul de a deschide, prin cuvântul transpus dintr-o limbă în alta, o lume spre o altă lume, de a pune în contact limbi și lumi ce par, prin lexic, incomunicante.

Nu ne refuzăm însă plăcerea de a reaminti, într-un preambul, o serie de accepții ale termenului ce desemnează o activitate universală, o practică regăsită în toate limbile, în toate culturile, cu origini ce se pierd în *noaptea timpului* și cu justificări ce nu pot fi rezumate aici [1].

Textul în discuție este *Paysans du Danube* [2], despre care indicăm de pe acum că este prefațat și tradus din română de Jean-Louis Courriol, respectiv că, în viziunea traducătorului, este o *ediție nouă și augmentată de texte* selectate din *La liliaci* de Marin Sorescu.

Este efectiv un caz particular de traducere în măsură să illustreze deopotrivă soluțiile ce stau la îndemâna celui ce își asumă riscul de a aborda un astfel de text; demersul celui ce le-a identificat confirmă veridicitatea unor considerații cu privire la actul în sine de a transpune dintr-o limbă în alta *frazele idiomatice* [3] socotite de Eco: *specializări ale conținuturilor* într-o limbă dată, de alții: *puncte de rezistență lingvistică a limbii de origine vehiculate de metafore culturale, de specificul mentalității și al modului de viață* [4]. Efortul traducătorului, și al lui Courriol în mod special, vizează, în termenii lui Eco, *două lumi, două enciclopedii* [5].

Considerată în epoci îndepărtate un mijloc de a *îmbogăți limbile vulgare prin contactul cu limbile nobile*, apoi o cale de a recupera *valori culturale pierdute*, după cum remarcă Michel Ballard [6], istoria receptării actului de a traduce este marcată de puncte de vedere dependente de ideea de *schimb* și de *contact*.

Evident, pentru Eco, a traduce înseamnă a *înțelege sistemul interior al unei limbi și structura unui text dat în această limbă*, după cum înseamnă a *construi un duplicat al sistemului textual care, sub o anumită descriere, ar putea să producă efecte similare lectorului, atât în plan semantic și sintactic, cât și pe plan stilistic, metric fonosimbolic, precum și în cel al efectelor pasionale spre care textul sursă ar tinde*. [7].

Măsura în care duplicatul sistemului textual de origine se poate realiza a fost pusă în discuție întâi în raport cu limbajul religios, abia apoi sesizându-se dificultatea de a traduce lexicul specializat. Abordarea textelor sacre a generat *reacții contradictorii*. Dacă aceia care au manifestat convingerea că textul sacru trebuie tradus în fiecare dintre limbile la care are acces în diversitatea sa, destinatarul său uman, i-au asociat atributele de *dar, de revelație divină* capabilă să comunice cuvântul divin, proprietăți desemnabile prin termeni ca *sacrilegiu* sau *blasfemie* i-au fost adăugate de către cei ce au considerat traducerea acestor texte, vreme îndelungată, o *degradare a cuvântului sacru* și s-au îndoit de posibilitatea de a cuprinde în *cuvânt omenesc, misterul cuvântului divin* [8].

Teoriilor cu privire la *imposibilitatea radicală de a traduce* li se opune în această perspectivă adevărul că traducerea însăși se bazează pe un demers de *negociere* ce antrenează factori precum *textul sursă, autorul, cultura în care textul a luat ființă, așteptările cititorilor aparținând acelei culturi* [9] și disponibilitățile culturale, mai ales de mentalitate, ale celor în favoarea cărora se instituie actul de a traduce.

Dacă se acceptă că *traducerea nu e numai posibilă, ci și necesară* [10], nu mai puțin se invocă gradele diferite de dificultate. Impedimentele în actul de a traduce s-au discutat de cele mai multe ori în raport cu tipul de text.

Ideii că un text într-un limbaj specializat ar implica o mai mare dificultate, i s-au opus următoarele considerente:

(a) *așa cum limbajele de specialitate se bazează pe o limbă generală, dintr-o teorie generală a traducerii* trebuie să se poată detașa *aplicații particulare pentru fiecare tip de limbaj în parte* [11];

(b) *restituirea* într-o altă limbă, în același timp a *forme* și a *fondului*, nu e mai puțin importantă pentru un tip sau altul de text [12];

(c) traducerea vehiculează *conținuturi și forme aferente* indiferent de tipul de text;

(d) specializarea vocabularului e generatoare de *constrângeri tranzitorii*, din moment ce acesta se constituie printr-un *împrumut din lexicul comun considerat apanaj al textului artistic* [13].

În fapt, problema lexicului specializat nu ocupă întregul teritoriu al controverselor cu privire la raportul dintre traductibilitate / intraductibilitate. Timpul a adus în dezbatere, într-o primă etapă,

alături de însemnătatea actului de a traduce [14], proprietăți ale acesteia ca *fidelitatea*, *interliniaritatea* sau *literalitatea*, precum și, etapă după etapă, modalitățile de realizare ca: *glosarea*, *parafraza* ori *imitarea originalului* [15].

Limbajul comun prezintă la rândul-i constrângeri de vocabular. Nu mai surprinde azi că, în traducerea unui text religios din greacă în franceză, unități de lexic cu sau fără determinanți, pentru nume de monedă grecească [17], precum *drachme* sau *statère* ar fi putut crea confuzii și ar fi presupus, spre a asigura claritatea actului de transpunere în franceză, cunoașterea unor *trăsături culturale particulare* [18]. și mai puțin ne-am aștepta să fi condus la dificultăți *tributs* și *tribus*, *justitia* și *justice* și alte unități de lexic pe care le-am putea cita după Jean-Claude Margot [19].

Impasul determinat de constrângerile dificil de conciliat provoacă diferențe între textul sursă și textul țintă, mai ales atunci când *lexicul și gramatica limbilor* de pus în contact comunică mai puțin și când soluția se regăsește sau trebuie să se regăsească în *adecvarea prin esențe a limbajelor diferite*. Alături de lexicul de specific cultural, printre altele, e invocat aici cazul traducerii *limbajului coregrafic*, în fapt al unui demers de *traducere a traducerii*, fiindcă pornește de la *un limbaj al corpului*, pe care cel ce îl descrie sau îl traduce în cuvinte trebuie să îl facă lizibil, să trimită efectiv la *gestul*, la *mișcarea*, la *armonia ce îi corespunde*; de aici, dinspre o gramatică și un lexic ale unei limbi spre cele ale altei limbi începe traducerea propriu-zisă [20].

Practicile la care se face și s-a făcut apel pentru a depăși impasul generat de specificitatea limbajului, a textului de redat într-o altă limbă, mai ales a lexicului, sunt în concordanță cu concepțiile formulate cu privire la rolul traducătorului.

În cazul dificultăților generate de traducerea textului literar, recomandarea de a prejudicia *fidelitatea* și a privilegia *stilul* [21] nu e de dată recentă. *Parafraza*, în opoziție cu traducerea *literală*, este înregistrată ca soluția preferată în *istoria domeniului*, mai ales atunci când echivalența *sursă - țintă* trebuie să se realizeze în respectul unei componente *spirituale, ideatice* [22]. Pentru a favoriza apropierea de sens, s-a acordat credit *glosării, inserțiilor lexicale suplimentare* textului de origine ori reproducerii tuturor cuvintelor cărora nu li se găsește un echivalent în limba țintă.

Glosarea a fost considerată *instrumentul cel mai important* la care traducerea poate face apel în procesul de *a recrea* într-o altă limbă dimensiunea plurivocă: *stilistică, spirituală, disciplinară și intelectuală a sursei* [23]; deopotrivă, *teoria și practica traducerii* își pot găsi în această disponibilitate *un punct de plecare* [24]. La început, plasată în secvența marginală a textului, glosarea era în măsură să controleze *impactul* unei astfel de recreări în noul mediu, în cel în beneficiul căruia aceasta se produce [25]. Prezintă în *manuscrisele din toate epocile și din toate ariile geografice*, fie ca adnotare a autorului, fie apoi ca intervenție a traducătorului sau, frecvent, a cititorului, glosarea este nu numai *un proces continuu de interpretare*, ci și unul de *producere a cunoașterii* [26].

Indiferent de soluția acceptată pentru depășirea dificultăților, în accepția lui Eco traducerea este *transpoziție culturală, trecere mediată dintr-o limbă în alta, deplasare a cunoașterii în spațiul altei culturi*, al altei limbi. Ea servește *difuzării unei opere în afara frontierelor geografice și sociologice de origine, asimilării secvenței de cultură străină, lărgirii orizontului limbii și al culturii de destinație* [27].

Dar cum să se producă o astfel de transpoziție prin cazul particular al unei traduceri din română având ca obiect o selecție din volumele *La liliaci* de Marin Sorescu?

Paysans du Danube [28] este titlul ales de Jean-Louis Courriol pentru ceea ce însuși traducătorul consideră a fi act de *transpunere în franceză* a unor texte *pe care*, socotește profesorul Courriol (cunoscător al variantelor dialectale ale limbii noastre, deopotrivă: al celei din sudul țării), *românii înșiși au dificultăți de a le înțelege, în propria lor limbă sau, mai degrabă, în graiul lor oltenesc*. Nu chiar de acord cu această evaluare, considerăm că volumul oferă un număr însemnat de, am crede, *secvențe* din ciclul *La liliaci* al lui Marin Sorescu.

Fidelitatea traducerii se poate discuta în acest caz în raport cu demersurile de detașare a *secvențelor* și astfel de suprimare a unor corelații pe care ideea de ciclu poetic le presupune. Privim ca atare textele traduse aici, adică drept *secvențe*, pentru că autonomia, în raport cu întregul, le este

conferită (mai degrabă doar de:) de titlul și de dispunerea grafică atât în limba de origine, cât și în cea în care este transpusă: fiecare componentă a ciclului *La lilioci* și de aici, a volumului *Paysans du Danube*, are titlu propriu și se prezintă ca unitate de relatare independentă (și) prin separarea grafică de cele între care se dispune.

Din intuirea relațiilor acestor unități cu ansamblul vine preocuparea lui Courriol pentru o metaforă generică, integratoare, precum cea aleasă și menținută pentru ambele ediții ale antologiei sale. E posibil ca în memoria traducătorului, metafora aleasă să fie în corelație și cu alte *sisteme textuale*, între care dominante ar fi cele ale lui Panait Istrati, Marin Preda, Dinu Săraru [29]; însă, unei conotații simbolice proprii versiunii în română, cea vehiculată de spațiul cimitirului din *La lilioci*, care ar putea induce sentimentul *intraductibilității*, i se găsește, în versiunea franceză, un echivalent marcat de posibilitatea de a evoca elemente de mentalitate din limba de origine. Este aceasta o soluție, o strategie ce facilitează punerea în contact a sistemelor textuale, ce e drept: nu tocmai în măsură să le asigure aceeași percepție cititorului textului sursă și cititorului textului țintă, dar importantă pentru a-i permite celui din urmă să pătrundă în universul celui dintâi [30].

Distanța dintre cele două percepții, diferența dintre original și versiune nu își află însă, după cum o atestă preocupările traducătorului, sursa în titlu, ci în particularitățile de lexic ce pot constitui adevărate *obstacole* în transpunerea în franceză.

Majoritatea textelor din antologia republicată de Courriol, cu un semnificativ adaos în 2006, dispun, în enunțul francez, unități de lexic românesc acolo unde traducătorul estimează că limba țintă nu cunoaște un corespondent. Spre a marca diferența, precum și pentru a îndrepta atenția lectorului asupra lor, traducătorul distinge prin apelul la *cursive* unitățile de lexic românesc distribuite în sintagmele franceze. Paragraful al doilea din primul text tradus, cu titlul francez *Le village* [31], face deja loc pentru două astfel de inserții, respectiv pentru *péchkirs* și pentru *tschioarétchi*:

« Le forum roumain, c'est le parapet du pont passé à la chaux ou la clairière à l'herbe rase : les femmes y viennent en jupes longues ; le fichu noué sur la tête ; les vieilles en *péchkirs*, enturbannées, les hommes en pantalons de grosse laine; la taille bien prise dans leur large ceinture rouge, le manteau jeté sur les épaules, comme une toge; les vieux en *tschioarétchi*, les enfants en petites chemises joliment brodées. »

Teoria și, mai mult, pedagogia traducerii, au în vedere astfel de situații, pornind de la premisa că limba este depozitara *realităților socioculturale ale unei comunități*; după cum remarcă Claude Tatalon [32], numeroase *trăsături socioculturale proprii unui popor sau unei epoci* nu se regăsesc la *alt popor sau în altă epocă*, ceea ce înseamnă că acestea *nu au*, pentru destinatarul traducerii, *existență lingvistică*.

Confruntat cu aceste *obstacole* lexicale datorate diferențelor *socioculturale*, Jean-Louis Courriol putea alege între a opera în limba de sursă prin *adaptare* sau prin *conservare*; *adaptarea* presupunea alegerea unui echivalent cât mai apropiat de trăsătura socioculturală absentă în franceză; *conservarea* presupunea întrebuintarea în traducere a unităților de lexic românesc acolo unde se estima că limba țintă nu cunoaște un corespondent; *adaptarea* ar fi oferit o aproximare sau, în cel mai bun caz, în termenii lui Sorescu: *o copie a copiei*, *o imitație a imitației*; *adaptarea* ar fi operat cu echivalente aproximative din spațiul cultural francez, nicidecum cu lexicul apt să vehiculeze mentalitate proprie Câmpiei Dunării. Conducând practic la *împrumut* lexical sau la *calc* și astfel la *transpoziția culturală* sub spectrul căreia plasează Eco actul traducerii, *conservarea* prezintă riscul de a produce *efecte* exotice, dar și avantajul de a oferi lexicului original șansa de a funcționa, uneori chiar de a intra în uz într-o nouă limbă. Efectul exotic susceptibil de a se produce poate fi corectat dacă ea este însoțită de *explicații* pe care unii traducători le oferă prin *parafrază*, alții prin *glosare* la sfârșitul textului sau în secțiunile auxiliare ale acestuia.

Optând în primul rând pentru *conservare*, dar într-o formă ce implică adaptarea fonetică la posibilitățile de pronunțare ale publicului vizat prin traducere, adaptare constând în transliterări ale sunetelor de specific sau de notație proprie românei, Jean-Louis Courriol păstrează în versiunea franceză o terminologie românească arhaică ce trimite mai ales la:

- vestimentație, îmbrăcăminte și încălțăminte: *Péckir* (peschir) [33], *Tchioarétchi* (cioareci), *Cojoc*, *Zavelca* și *Zavelci*, *Vilnici*, *Scourtéitchi* (scurteici), *Catsavéitchi* (cațaveici), *Opintchi* (opinci),
- alimentație: *Boïa*, *Colatchi* (colaci), *Mamaliga*, *Zabic*,
- instrumente, obiecte diverse: *Tulnic*, *mestecau*, *facalets*, *razboi*, *tsest*, *rouleau à mamaliga*.

Alături de acestea, se regăsesc elemente de lexic cu referință socială sau istorică: *Daces*, *Haïdouks*, *Chiabours*, *Base*, tradițională: *Pomana*, ori, într-o accepție mai largă geografică: *Crivats*.

Terminologia conservată în română, în majoritatea textelor, este reluată într-o secțiune auxiliară imediat următoare, extensie în raport cu opera lui Sorescu, creație efectivă a traducătorului care socotește că este necesar să explice acolo unde obiectul din spațiul cultural de origine nu are existență lingvistică în franceză, precum în :

« N'oubliez pas de leur faire des *colatchi* pour leur anniversaire, que là où vous êtes maintenant c'était leur terre. » [34]

Glosare :

Colatchi: (colaci) sorte de petit pain circulaire que l'on confectionne pour l'anniversaire de la mort de quelqu'un. »

Glosarea privește cu precădere sensul necesar contextului de tradus. Definirea lui *colatchi*, respectiv *colaci* în dicționarele explicative ale românei reține întâi marca referitoare la *forma pâinii*, trimiterea la *dar* în legătură cu anumite *solemnități religioase* este secundară sau absentă în și din dicționare importante; prin simpla consultare a surselor lexicografice, pentru lectorul străin, este cu atât mai dificil de regăsit asocierea lui *colaci* cu *ofrandele cerealiere*, fapt ce justifică intervenția traducătorului. Lexicul alimentar produce în general dificultăți, presupunând glosări chiar și acolo unde *semnificații par interșanjabili*; e știut că termenul francez *pain* și cel englez *bread* nu se suprapun integral: nu trimit la obiecte cu *aceeași formă* și cu *aceeași importanță alimentară* în cele două culturi [35]. Francezul *polenta* și cuvântul românesc *mamaliga*, respectiv *mămăligă*, se află într-o situație similară. Într-o traducere anterioară a operei lui Istrati, în glosarea termenului *Mamaliga* se stabilea: « *La mamaliga est le pain du paysan roumain* » [36]. Cu mult înainte, Frédéric Damé [37] consacra, într-o notare în respectul formei românești, câte o intrare lexicografică cuvintelor *mămăligă*, *mămăligar*, *mămăliguță*. Glosarea lexicografică extinsă a termenului *mămăligă*, regășibilă la Damé, dispunea deja elementele conotative în succesiunea trăsăturilor pe baza cărora să se poată identifica *obiectul* în spațiul cultural în care i se asociază o anumită poziție în ansamblul mentalităților legate de alimentație. *Polenta* ocupă în economia articolului lui Damé un loc între alți termeni ce desemnează un *sortiment* alimentar, cărora dicționare ulterioare le vor preciza marca *tradițional*. Conservând termenul în forma *mamaliga*, Courriol glosează concis, oferind un posibil echivalent francez și o referință culturală; sinonimul, determinat de *roumaine* tocmai pentru a marca echivalența parțială, servește unei decodări imediate; atent la diferențele ce caracterizează lexicul, traducătorul adaugă sinonimului imperfect explicația în măsură să privilegieze *informația vehiculată și nu structurile care vehiculează această informație* [38]:

On l'a attendu longtemps, surtout le soir, quand on avait mangé , on sortait dans la cour avec un morceau de *mamaliga* et on l'appelait (...). [39]

Glosare :

Mamaliga : *polenta roumaine, base de l'alimentation paysanne autrefois*. [40]

Un loc aparte în direcția conservărilor îl ocupă numele proprii, în primul rând antroponimicele și apoi toponimicele. În ambele cazuri, traducătorul face efortul, absolut remarcabil, de a le translitera în franceză, trădând astfel o bună cunoaștere a semnificațiilor asociate formei antroponimicelor în spațiul românesc. Courriol se arată interesat de o fidelă transpunere a numelor personajelor ce constituie comunitatea pe care o desemnează prin *paysans du Danube*; el caută mijloace pentru ca franceza să preia antroponimicul cu pronunția românească aferentă, adică cu:

- *e* pronunțat indiferent de poziția în cuvânt, dar mai ales în poziție finală, ca în *Nestor* sau *Dorél*, dar și ca în *Nicolaé*, *Vasilé*, *Dobré*, *Enaké*
- sau cu *u* ca în *Bouzechti*, *Doumitrou*, *Tchiouque*,
- sau cu *a* în finală nazală ca în *Mitrane*
- sau cu *ă* ca în *Tchiouque*.

Nu mai puțin interes se arată *conservării* aspectelor de natură consonantică relevante pentru pronunția românească a numelor proprii. Opțiunea pentru *conservare* lasă și aici loc *adaptărilor* prin transliterare, pentru ca astfel cititorului francez să-i parvină numele proprii ce conțin în română:

- fie *ce*, *ci*, ca în: *Rontchéa*, *Tchiouque*,
- fie *ge* ca în *Goadje*,
- fie *ghe*, ca în *Guéorgué*
- fie *ș*, ca în: *Dragoche*, *Bouzécti*,
- fie *ț*, ca în: *Marinitsa*, *Niculitsa* sau *Kirimentsi*,
- fie cele fără *h*, ca în pronunțarea locală a lui *Mi(')ai* [41].

Asemenea lexicului comun din care, în fapt, sunt extrase, numeroase antroponimice din lumea de *La liliéci* și, de aici, din suma de secvențe ce compun antologia datorată lui Courriol, sunt *purtătoare de informații suplimentare, pragmatice, dialectale ori stilistice* [42]. Supranumele, porecele, dar și apelativele pentru animale, ce se regăsesc la Sorescu, sunt în mare parte conservate ca atare în versiunea franceză. În mod special, acolo unde textul de origine precizează statutul unității de denominare personală, așa cum se întâmplă cu *Pas pressé*, Courriol traduce pentru a reda suplimentul de sens pe care o astfel de structură o deține:

« *On l'avait surnommé Pas-pressé mais y avait que Marie à Bala qui osait l'appeler comme ça.* » [43]

În rest, pentru versiunea franceză, Courriol a preferat să *conserve* varianta românească cu adaptările fonetice aferente ca *Spartou*, *Pochtarou* sau *Graouré*, *Sourane*, *Rouchitsa*, *Mourdjila*, *Zorila*. Desemnarea unei persoane prin apel la o metaforă, la o imagine asociată unei caracteristici este productivă în franceză. Ar fi fost oare oportună alegerea unor sinonime franceze pentru formele românești conservate și ar fi vehiculat acestea informațiile suplimentare asociate supranumelui românesc? Substituția acestor supranume ar fi servit mai bine percepției cititorului francez? E posibil ca decizia traducătorului să fi fost luată în funcție de registrul din care echivalentele ar fi fost alese. În spațiul românesc, ele se produc într-un registru rural, în respectul unor tradiții idiomatice greu de regăsit în altă parte.

Opțiunea traducătorului față de numirile de locuri este similară celei privitoare la antroponimice. *Conservarea* este dublată de adaptare în respectul disponibilităților fonetice ale publicului țintă. Credem însă că, în acest caz, traducătorul manifestă și o preocupare de a limita la minim transliterările, pentru ca forma franceză a toponimicelor să nu prejudicieze posibilitățile de identificare a corespondentului românesc. Pentru Courriol, ca și pentru Marin Sorescu, aceste numiri, acești indici geografici trebuie să permită reperarea spațiilor purtătoare de memorie din lumea românească la care textul face trimitere. Nume de orașe, considerate cunoscute lumii franceze, precum *Craiova*, apar în traducere fără adaptări, deși diftongul conținut ar putea reclama minime intervenții; ca și în cazul antroponimicelor, transliterările vizează diferențe de notare, de data aceasta a lui

- *i*, sau mai degrabă a lui *ii*: *Natarai*
- *é*, *u*, *ș*: *Boulzécti*, *Vélécti*, *Sécoulécti*.

Pentru unele dintre numirile de locuri, *conservarea* lasă locul altor practici. Traducătorul renunță în aceste cazuri la soluții anterior adoptate pentru echivalarea lui *ă*, nepotrivită pentru o situație ca în *Natarai*; decide notații prin amplificare ca în *Baltchécti*; consideră oportună transliterarea unui compozant și adăugarea echivalentului francez pentru determinant, ca în *Chimnicou-d'en-haut* sau socotește potrivită traducerea integrală a unor compuși precum *Corne de la Chèvre*.

Convins că unii termeni pe care nu îi conservă, ci îi traduce, prezintă mărci semantice suplimentare, Courriol adaugă în extensii ale textelor, explicații apte să compenseze astfel de diferențe. Sesizarea semnificațiilor, transpunerea acestora în limba țintă, întâmpină dificultăți atunci când este de reperat un *sens symbolic* vehiculat de narațiuni mitologice

Pretind astfel de explicații:

adjectivul românesc *pură* pentru că echivalentul său francez *Pure* nu poate reda semnificația de *apă neînceptă*:

« On fait comme qui dirait la queue pour prendre de l'eau *pure*, la fontaine a remède à tout, c'est un véritable dispensaire. »

Glosare :

« *Pure*: (littéralement *non commencée*), à laquelle personne n'a touché. La notion de pureté est essentielle dans la mentalité paysanne et elle intervient presque toujours quand il s'agit de l'eau. » [44]

apoi e necesară explicarea cuvântului românesc *Tată* pentru că în franceză *Père* nu este angrenat în ansamblul apelativelor pentru desemnarea noilor raporturi simbolice de rudenie de după mariaj între ginere și tatăl soției sale sau între noră și tatăl soțului ei:

« J'ai rêvé le *père* Ion, il était debout dans une chambre et pas rasé. »

Glosare:

« *Père* : nous traduisons ainsi, improprement, par manque d'un terme équivalent, le mot qui exprime le lien de parenté qui s'établit, à travers le mariage de leurs enfants, entre les parents des deux époux. Le mot *couscrou* (cuscru) et *couscra* (cuscra) est donc celui dont se désignent les beaux-parents. » [45]

Traducătorul manifestă interes față de toate clasele de lexic ce au o rezonanță aparte, determinată de *codul cultural românesc*. Actul de a traduce are drept principală finalitate asigurarea comunicării iar în comunicare se pune, poate mai mult prin strategiile lui Courriol, o cultură sursă cu o cultură țintă. Numire istorică, terminologie botanică sau lexic specializat pentru componentele tradiționale ale unei culturi devin, în cea mai mare parte : prin glosare, accesibile unei culturi receptoare, fie la limita sensului contextual minim necesar, fie în articulații semantice profunde. Nerefuzându-și nici dreptul de a opera prin glosări succesive, de pildă, în cazul lui *pomana*, căruia Courriol încearcă să-i surprindă întâi semnificațiile asociate ceremonialului funerar:

« Ce sont des lettres orales, qui commencent par : Un tel a fait dire. « On fait dire » de vendre un terrain pour construire, « on fait dire » de « faire *pomana* » pour les morts »

Glosare:

« *Pomana* : cérémonie au cours de laquelle on offre à ceux qui y participent tout ce dont le mort peut avoir besoin dans l'au-delà, nourriture, linge et meubles divers. » [46]

spre a-l raporta apoi la verbul din care, contrar surselor etimologice românești [47], îl consideră derivat :

« Et puis oubliez pas non plus de vous faire *pomana*, pour avoir de quoi quand vous serez plus d'ici. Faites-vous *pomana*, j'vous dis, mais à quoi vous pensez, hein? »

Glosare:

« *Pomana*: Ici, la grand-mère conseille à ceux qui n'ont pas d'enfants d'être prévoyants. S'ils veulent que quelqu'un les pleure et rappelle leur nom (*pomana* vient du verbe *a pomeni*, mentionner le nom, rappeler le souvenir de quelqu'un), ils doivent donner à des voisins ou à des connaissances tout ce dont ils pourront avoir besoin dans l'au-delà : C'est la description la plus claire du mécanisme de la *pomana* dans le cas limite de gens qui n'ont pas d'enfants. » [48]

traducătorul acordă un maxim de interes spațiului culturii-sursă, pentru a se asigura că, pornind de aici, poate produce cititorului său, *în limba de sosire, echivalentul natural al mesajului din limba de plecare* [49].

Într-o posibilă concluzie, amintim că, în acord cu Mounin, un astfel de deziderat reclamă o profundă cunoaștere a sursei culturale pe care traducătorul vrea să o deschidă, să o facă accesibilă lectorului său. Printr-o atare insistență, am spune : asupra spațiului cultural românesc, Courriol ar fi putut produce prejudecii destinatarului printr-un interes predominant pentru *simbolurile românești*. Un astfel de risc a fost însă evitat tocmai pentru că privilegierea culturii române se face în componentele sale idiomatice. Dificultățile generate de constituentele de această natură au fost remarcate în abordări anterioare, începând cu E.A. Nida, care distinge între *echivalențele formale* și *echivalențele dinamice* ; în vreme ce cele dintâi presupun o traducere în respectul formei și conținutului mesajului sursă, echivalențele dinamice, asigurând după Nida, cel mai înalt nivel de concordanță între textul de plecare și cel de sosire, se bazează pe tot ceea ce traducătorul poate utiliza din limba destinatarului pentru a transpune mesajul. Argumentul invocat în favoarea traducerii prin echivalențe dinamice ține, pe de o parte de faptul că *fiecare limbă este expresia segmentării totale a experienței unui popor* iar pe de altă parte : *fiecare limbă găsește o cale distinctă de a segmenta această experiență*. Premisa traducerii prin echivalențe dinamice e dată de caracterul substitutiv al acestor simbolizări diferite. În loc să accepte o astfel de soluție, Courriol a preferat să imagineze limbile într-o dimensiune comunicantă, în care *simbolizări dintr-un sistem lexical* pot trece în alt *sistem lexical* și pot produce aceleași efecte. Fiecare termen glosat, dacă cunoaște ocurențe succesive în textul tradus, fie că iese de sub incidența marcării cu cursive ca unitate proprie românei și opacă francezei, și se înserează în continuare în sintagmatica franceză ca grafem de lexic comun, deja *ca al francezei*, fie nu mai presupune glosări, ci doar trimiteri, ca într-un dicționar în care, odată realizată o glosare, aceasta suplinește în conținut intrările ulterioare.

În acest sens, considerăm traducerea cu titlul *Paysans du Danube*, în acord cu Eco, o *transpoziție culturală*, o *deplasare a cunoașterii în spațiul altei culturi*, al altei limbi servind fără îndoială *difuzării unei opere*, mai exact: unei părți din cea mai greu de tradus epopee românească, text aparținând lui Marin Sorescu, *în afara frontierelor spațiului de origine*. Încercând să surprindem principala strategie, anume *conservarea prin glosare*, am avut în vedere extensiunile textuale ce se datorează traducătorului și care pot fi reluate meritoriu într-un microglosar; abordări ulterioare ne vor permite alte evaluări.

Note:

[1] Mathieu Guidère, *Introduction à la traduction*, De Boeck S.A., 2008, Bruxelles, p. 19 și 21, care, la rândul-i, pentru a rezuma trebuințele ce explică universalitatea acestei îndeletniciri, citează :

« On a traduit pour découvrir une culture, pour s'appropriier un savoir. On a traduit pour répandre ou défendre des idées religieuses, pour imposer ou combattre des doctrines philosophiques ou des systèmes politiques. On a traduit pour créer ou parfaire une langue nationale. On a traduit pour révéler une œuvre, par admiration pour un auteur. On a traduit même fictivement, faisant passer pour traduction des œuvres originales. On a traduit pour faire progresser les sciences et les techniques. On a traduit pour mille et une raisons. La traduction était tout à la fois arme et outil. Elle remplissait une mission. » (Newmark 1982: 4)

[2] Marin Sorescu, *Paysans du Danube*, Titre original : *La lilioci*. I^e édition mai 1989. Nouvelle édition revue et augmentée de textes choisis par la censure, préfacé et traduit du roumain par Jean-Louis Courriol, Éditions Jacqueline Chambon, 2006.

[3] În sensul în care Umberto Eco întrebuițează termenul *idiomatic* în *Dire presque la même chose*, Bernard Grasset, Paris, 2007, p. 8.

[4] Michel Ballard, *La traduction, contact des langues et des cultures (1)*, Artois Presses Université ; 2005, p. 7 :

[5] Umberto Eco, *Op.Cit.*, p. 190:

« *On a déjà dit, et l'idée est établie, qu'une traduction ne concerne pas seulement un passage entre deux langues, mais entre deux cultures, ou deux encyclopédies. Un traducteur tient compte des règles linguistiques, mai aussi d'éléments culturels au sens le plus large du terme.* »

[6] Michel Ballard, *Op.Cit.*, p. 7-8.

[7] Eco, *Op.Cit.*, p.16, în text în traducerea noastră.

[8] Mathieu Guidère, *Op.Cit.*, p.23.

[9] Eco, *Op.Cit.*, p. 18.

[10] A Rault, « Techniques de traduction et traductions techniques (à propos d'une traduction de « Lord Jim de J. Conrad ») », in *Recherches en linguistique étrangère*, XIII, Col. Communication, Compétence IV, Annales littéraires de l'Université de Besançon, Diffusion Les Belles Lettres, Paris, 1989, par Yves Gilli, A. Rault, P. Scherfer, p. 91-135.

[11] *Ibidem*, p. 91.

[12] *Ibidem*, p. 92: Rault admite însă că opoziția între tipurile de texte se susține prin preocuparea, în procesul de traducere, pentru *claritate*, calitate determinantă pentru traducerea unui text științific, voit ignorată pentru textul literar.

[13] *Ibidem*, p. 92-93.

[14] Lieven D'Hulst, *Cent ans de théorie française de la traduction. De Batteux à Littré. 1748 - 1847*, Presses Universitaires de Lille, 1990, p. 7 :

« *La traduction est sans conteste l'une des formes d'expression langagière les plus complexes, sinon les plus énigmatiques: on se souviendra du propos incisif d'I.A.Richards selon lequel la traduction: « may very probably be the most complex type of event yet produced in the evolution of the cosmos »* »

[15] *Ibidem*, p. 19.

[16] *Ibidem*, p. 12:

« Or, ce qui vaut pour l'analyse historique de la traduction et de leurs théories vaut au même titre pour l'histoire de la pensée linguistique et littéraire dans sa totalité: décrypter le fonctionnement des systèmes culturels à travers l'histoire inclut la démarche qui consiste à interpréter les techniques qui ont permis à ces systèmes d'explicitier leur propre fonctionnement. »

[17] Pentru *didrachmes /dix drachmes*, ca și pentru celelalte exemple: Jean-Claude Margot, *Traduire sans trahir. La Théorie de la traduction et son application aux textes bibliques* Preface de George Mounin, Symbolon, Edition l'Age d'Homme, Laussane, Suisse, 1979.

[18] *Ibidem*, p. 181:

« L'auditeur non averti saura-t-il ce qu'est une drachme? A cela s'ajoute la confusion possible entre « didrachmes » et « dix drachmes », si le texte est lu à la haute voix (...). Pour donner une idée de la valeur de la drachme, il est préférable de signaler qu'elle correspondait au salaire d'une journée de travail de l'époque. »

[19] *Ibidem*, pentru exemple în formele date la p. 182, p. 254, 264, 266.

[20] Marie Joëlle Louison Lassablière, « Traduire la danse aux XVIe et XVIIe siècles », in *La traduction à l'âge classique*, Ed. Marie Viallon, Publications de l'Université de Saint-Etienne, 2001, p. 139-158.

[21] Jacques Amyot (1513-1593), apud Mathieu Guidère, *Op.Cit.*, p.27 :

« L'office d'un propre traducteur ne gist pas seulement à rendre fidèlement la sentence de son auteur, mais aussi à adombrer la forme du style et manière de parler d'icelui. »

[22] Mathieu Guidère, *Op.Cit.*, p.33.

[23] Robert Stanton, "The Culture of Translation in Anglo-Saxon England", Publisher: D.S. Brewer. Rochester, NY. 2002. p. 172.

[24] *Ibidem*, p. 9.

[25] *Ibidem*, p. 172.

[26] *Ibidem*, p.

[27] Cf. supra, Marie Viallon, *Avant-propos*, p. 9.

[28] Jean Louis Courriol, *Les Paysans du Danube*, Vezi supra [2] pentru referințele volumului.

[29] Ne referim la titlurile operelor lor, la rolul consacrat țaranului din Câmpia Dunării în operele acestora.

[30] Fără să insistăm: *La liliaci* trimite la spațiul simbolic, *Paysans du Danube* trimite la protagoniștii prezenți în acest spațiu sau într-o parte a sa desemnată tocmai prin *La liliaci*, unde distincția *vii* și *morți* se articulează în funcție de un spațiu al memoriei colective.

[31] Courriol, *Op.Cit.*, p. 10.

[32] Claude Tatilon, *Traduire. Pour une pédagogie de la traduction*, Toronto, Éditions du Gref, 1986, p. 25-27.

[33] Redăm exemplele în transliterarea propusă de traducător, inclusiv, acolo unde se regăsesc, parantezele pe care le dispune în explicațiile de la sfârșitul textului. Redactăm în conformitate cu originalul: cu sau fără *ă* (*Mamaliga*) sau cu parantezele marcate sau nu prin cursive, ca în *Péchkir* (peschir), p. 13, sau în *Scourtéitchi* (*scurteici*), p. 89.

[34] Courriol, *Op.Cit.*, p. 31.

[35] Vezi Claude et Marcel De Grève, *Traduction / Translation*, in : http://www.flsh.unilim.fr/ditl/Fahey/TRADUCTIONTranslation_n.html, unde : *Il arrive même souvent aussi que des signifiants jugés inter changeables peuvent ne pas coïncider entièrement. C'est le cas, par exemple de bread et pain: le pain anglais n'a pas le même aspect ni la même importance alimentaire que le pain français.*

[36] Panait Istrati, *Œuvres, 2, La jeunesse d'Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1968, p.9.

[37] Frédéric Damé, *Nouveau Dictionnaire Roumain-Français*, Troisième volume M-R, Bucarest, Imprimerie de l'État, 1894, p.13.

[38] Claude Tatilon, *Op.Cit.*, p. 55.

[39] Courriol, *Op.Cit.*, p.37.

[40] *Ibidem.*, p. 42.

[41] Marcăm prin paranteză poziția lui [h]

[42] Claude Tatilon, *Op.Cit.*, p. 51.

[43] Courriol, *Op.Cit.*, p.54.

[44] *Ibidem*, p. 40 și 41.

[45] *Ibidem*, p. 13.

[46] *Ibidem*, p.13 și 14.

[47] Cf. Mihai Vinereanu, *Dicționar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europeanistică*, București, Alcor Edimpex, 2009, s.v. *pomana*, unde sensul derivării este de la substantiv la verb. Vezi și alte dicționare unde *pomana* și *a pomeni* au etimon diferit.

[48] *Ibidem*, p. 109 și 110.

[49] Pentru toate citările care urmează : Eugene A.Nida, Charles R. Taber, *The Theory and Practice of Translation*, Brill Leiden. Boston, 2003, pp. 12-21.

BIBLIOGRAFIE:

Corpus:

Marin Sorescu, *Paysans du Danube*, Titre original : *La liliaci*. I^e édition mai 1989. Nouvelle édition revue et augmentée de textes choisis par la censure, préfacé et traduit du roumain par Jean-Louis Courriol, Éditions Jacqueline Chambon, 2006.

Dicționare :

Damé, Frédéric, *Nouveau Dictionnaire Roumain-Français*, Troisième volume M-R, Bucarest, Imprimerie de l'État, 1894.

Vinereanu, Mihai, *Dicționar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indo-europeanistică*, București, Alcor Edimpex, 2009.

Referințe:

- BALLARD, Michel, *La traduction, contact des langues et des cultures (1)*, Artois Presses Université, 2005.
- ECO, Umberto, *Dire presque la même chose*, Bernard Grasset, Paris, 2007.
- GUIDERE, Mathieu, *Introduction à la traduction*, De Boeck S.A., Bruxelles, 2008.
- HULST, Lieven D', *Cent ans de théorie française de la traduction. De Batteux à Littré. 1748 - 1847*, Presses Universitaires de Lille, 1990.
- MARGOT, Jean-Claude, *Traduire sans trahir. La Théorie de la traduction et son application aux textes bibliques* Preface de George Mounin, Symbolon, Edition l'Age d'Homme, Lausanne, Suisse, 1979.
- MOUNIN, Georges, *Les problèmes théoriques de la traduction*, Gallimard, Paris, 1963.
- NEWMARK, P., *Approaches to Translation*, Oxford, Pergamon Press, 1982.
- NIDA, Eugene A., Charles R. TABER, *The Theory and Practice of Translation*, Brill Leiden. Boston, 2003.
- RAULT, A., « Techniques de traduction et traductions techniques (à propos d'une traduction de « Lord Jim de J. Conrad ») », in *Recherches en linguistique étrangère*, XIII, Col. Communication, Compétence IV, Annales littéraires de l'Université de Besançon, Diffusion Les Belles Lettres, Paris, 1989, par Yves Gilli, A. Rault, P. Scherfer.
- TATILON, Claude, *Traduire. Pour une pédagogie de la traduction*, Toronto, Éditions du Gref, 1986.
- VIALON, Marie, (éditeur), *La traduction à l'âge classique*, Publications de l'Université de Saint-Etienne, 2001.

